

illas admittendas nos inclinet. Quare Humius deformatis ac subversis notionibus substantiæ et causæ, quæ potiora sunt scientiæ nostræ fundamenta, omnem certitudinem convellere conatus est. Neque hic ruinarum et eversionis finis; nam memorati auctores solam mundi visibilis realitatem vel negarunt vel in dubium revocarunt: sed postea exortus est Emmanuel Kantius, qui decrevit tum res a nobis distinctas, tum ipsum spiritum nostrum seu subiectum cogitans esse aliquid mere phaenomenicum et transcendens quamlibet experientiam. Quam ad rem eius de omnibus dubitandi ratio non solum extenditur ad mundum visibilem, idest ad obiectum nostrarum sensationum et perceptionum; sed ad ipsas sensationes et perceptiones, nimirum ad ipsum subiectum cogitans. Haec auctoris criticismi transcendentalis opinio finitima omnino est sententiæ Condillachii asserentis spiritum nostrum nihil esse aliud, quam successionem sensationum et idearum.

Hinc philosophia dubitationis in duas potissimum sectas divisa est; nempe in scepticismum vulgarem, ut aiunt, et in scepticismum transcendentalem. Apud primam stipendia meruerunt philosophi illi qui tantummodo dubitarunt de obiectis cognitionum nostrarum; apud alteram vero, qui de ipsis cognitionibus et de nobismetipsis ambigendum esse decreverunt, et ipsum subiectum cogitans inter somnia amandarunt. Sic recens philosophia, quæ vires ac iura rationis humanæ tantopere extollebat, ut omnem auctoritatem, divinam iuxta atque humanam ex se excuteret, neglecta plana, recta, faciliq; via quam philosophi christiani seu Scholastici post Aristotelem muniverunt, ipsam rationem funditus subvertit, suo nativo et infallibili lumine orbavit, et humanas omnes scientias perperam corrupit!

Scepticismi recentiorum causæ. Praeter duplicem illum fontem scepticismi apud veteres, de quo meminit Aristoteles, alia assignanda est potissimum causa, quæ quamplurimos ex recentibus philosophis ad scepticismum proficiendum ac disseminandum induxit; nimirum corruptela morum, et odium inflammatum in Religionem supernaturalem et a Deo revelatam. Cum enim in media Christianæ Religionis luce, quæ divino suo influxu ipsam rationem humanam a peste illa dubii sanaverat, quam ethnica philosophia longe lateq; professa fuerat, ad scientias excolendas accesserint homines corrupti moribus et praecepta divina detrectantes, a fide miserandum in modum desciverunt, et in incredulorum castris militare gloriati sunt. Haec luctuosa defectio in causa fuit, quamobrem homines mente obcaecati, spretis omnibus supernaturalibus bonis, nihil aliud appetivere nisi res visibiles, bona materialia, voluptates corporeas sensuumque oblectamenta, in quibus finem hominis reponendum decernebant.

Quare factum est ut omnia vana, inania, ac commentitia putaverint, quæ sensibus tractari et oculis cerni non valerent, nihilque reale docuerint praeter corpoream visibilemque naturam; et consequenter

Deum, substantias immateriales, ipsam animam humanam vel inficiati sunt, vel cum materia et mundo male permiscuerunt. Ad hoc melius assequendum ipsa notissima rationis principia et in primis principium causalitatis interimere conati sunt, et sic exitiosa negandi libido paulatim crevit, et homines omnigena eruditione ornatos eo demeritiae ac temeritatis compulsi, ut non solum inficiati sint ea quæ intellectus ab omnibus evidenter cernuntur; verum etiam quæ videntur oculis et contrectantur manibus, et quæ animi conscientia ineluctabiliter testatur, nempe nos esse et intelligere et sentire et appetere. Nimirum dubitatio vel negatio a veritatibus revelatis et aciem intelligentiæ superantibus exorsa, ad principia rationis per se notissima evertenda processit, et demum ad realitatem rerum visibilium, et ad ipsius principii cognoscensis existentiam convellendam et negandam pervenit!

ARTICULUS IV.

UNIVERSALIS DUBITATIO SEU SCEPTICISMUS REFELLITUR.

ANIMADVERSIO PRAEIVIA. Licet Sceptici omnes turmatim in eo conveniant, quod certitudinem nostrarum cognitionum e medio tollant, tamen non omnes eadem via ad hunc errorem proficiendum progressi sunt. Quidam enim negantes, uti superius notavimus, causas formales rerum visibilium et insuper intellectum cum sensu male permiscentes docuerunt nullam rem cognitam habere in nostra cognitione esse ratum et immobile, ideoque scientiam omnem et cognitionem certam inficiati sunt, quæ esse non potest nisi de necessariis; et cum error errorem gignat, ipsa principia per se notissima et etiam principium contradictionis in discrimen vocare conati sunt, omnemque veritatem ad apparentiam et somnium revocarunt. Alii opinantes potentias cognoscitivas, intellectum nempe et sensum, impares esse et ineptas ad quaecumque verum comprehendendum, illudque discernendum a falso, propterea quod et ipsae fallibiles sint, et aliunde nihil in ipsis imprimatur a vero, quod aequè imprimi non possit a falso, concluderunt de omnibus iure ambigendum esse. Demum alii, praesertim qui Cartesio adstipulati sunt, perperam decerentes sensum et intellectum directe et immediate percipere non nisi proprias affectiones, sensationes nempe et ideas quæ eorum constituunt proprium et immediatum obiectum, cum assignare haudquaquam potuerint medium certum atque infallibile quo intellectus ex cognitione propriae affectionis ad cognitionem rerum a se distinctarum et extra ipsum existentium iure proficisci valeat, tandem vel invitè eo devenerunt, ut omnem rerum realitatem vel nobis inaccessam, vel

inanem et commentitiam esse tui sint; ideoque ad Scepticorum castra se transtulere.

Nostra tractatio. Nos explodentes errorem Scepticorum et hanc novam non philosophandi philosophiam, uti merito illam vocat Lactantius (1), ne quaestiones male permisceamus alibi tractandas, ex professo aggrediemur solummodo communem positionem omnium Scepticorum dicentium intellectum nostrum nullam de rebus ab ipso cognitis certitudinem habere. Ut autem hoc melius uberiusque consequamur, et falsi pateant fontes qui philosophos huiusmodi impulerunt ad talia portenta disseminanda et ad ipsam naturam rationalem subvertendam, pauca admodum attingemus de erroribus illis sive ad metaphysicam, sive ad psychologiam spectantibus, ex quibus profecta est haec negandi flagitiosa libido, quae veluti pestis pervasit tot homines ingenio praestantes, qui visi sunt contagione insanire usque eo ut ipsi essent necne in dubium vocarent. Nostra autem argumentatio eo potissimum spectabit ut in aperto ponatur infirmitas et vanitas istius stultissimi erroris, et animi adolescentulorum contra cavillationes fallaciasque eorum communiatur, qui omnem veritatem, humanam iuxta ac divinam, dubitando vel interimunt vel saltem vulnerant. At minime in animum inducemus ipsos Scepticos, si qui reapse sunt, posse argumentando pervincere, cum nulla argumentatio et disputatio possibilis sit cum adversario qui omnia negat; sed solum demonstrari potest eius rationes esse nullius roboris ac virtutis, ideoque non argumentationes ostensivas consecrabimur, sed potius redargutivas seu *elenchticas*, deducendo nimirum adversarios ad absurdum, uti facit viderimus ab Aristotele (2), et a pluribus Ecclesiae Doctoribus (3). Nam, uti monet S. Thomas: « Si adversarius nihil concedit, non potest (metaphysicus) cum eo disputare, potest tamen solvere rationes ipsius » (4); quia « illi qui nihil concedunt, interimunt disputationem, et omnem argumentativam rationem. Unde ad eos non potest haberi sententia ratiocinationis, per quam a suo errore tollantur » (5).

Et re quidem vera si quis adversarius affirmet de omnibus esse dubitandum, vel nullam dari veritatem, nemo poterit contra ipsum argumentari ostendendo dari certitudinem vel veritatem, nisi aliquid certum et necessario verum praesupponat, unde omnis demonstratio proficiendi debet; quod idem est ac *petitionem principii* incurrere.

Neque melius proficiunt qui velent contra negantes demonstrare dari indicia certa seu criteria veritatis; nam haec indicia certa seu

(1) *De Div. Inst.* lib. III, cap. VI.

(2) *Metaph.* lib. IV, text. 9-10.

(3) Cf. AUGUST. *Contra Acad.*, et CLEM. ALEX. *Strom.* lib. VIII, cap. V.

(4) I p. q. 1. a. 8.

(5) *Metaph.* lib. XI, lect. 6.

criteria veritatis si non praesupponuntur, nulla demonstratio procedere potest; si praesupponuntur, non demonstrantur. Quare ad coarguendos Scepticos accedamus.

PROPOSITIO I.

Sceptici cum certitudinem omnem nostrarum cognitionum negare institunt, rem impossibilem moluntur, et secum ipsi pugnant cum in certitudine subvertenda certitudinem adhibent.

Prob. prop. Cum propositio duas complectatur partes, quarum prima inanes declarat Scepticorum conatus contra certitudinem, quae utpote necessaria humano generi a natura ipsa promanat ineluctabiliter; altera quae decernit Scepticos certitudinem vexantes in aperta contradictione versari, quippe qui ipsa certitudine certitudinem interimere nituntur: in prima parte explicanda potius quam demonstranda breviter immorabimur; et dein ad coarguendos Scepticos eorumque conatus infringendos in secunda parte accedemus.

Et ut a prima parte ordiamur, impossibile prorsus est eludere ac declinare quod ab ipsa natura procedit, et ad conservationem tum speciei tum individuorum necessarium est. Atqui certitudo multiplicitum nostrarum cognitionum, quae e regione pugnat cum dubio universali, ab ipsa natura nostrarum cognoscendi facultatum proficiscitur, et est maxime necessaria conservationi generis humani. Ergo frustra sunt Sceptici cum certitudinem omnem inficari moluntur.

Ad propositionis minoris intelligentiam animadvertendum est omnem potentiam quae necessario movetur a suo obiecto sufficienter ipsi proposito, naturaliter conquiescere in adptione proprii obiecti. Iam vero quies intellectus proprium intelligibile apprehendens et certentis nil aliud est nisi certitudo. Ergo certitudo quae cum dubio pugnat, ipsam naturam consequitur. Quod autem sit necessaria hominibus ad omnes vitae usus, ita clarum exploratumque est, ut nihil supra. Hinc intellectui nostro integrum non est assensum prohibere a veritatibus seu principiis per se notis, percepta ratione terminorum quibus componuntur, quia termini talem habent identitatem ut alter evidenter includat necessario alterum. Hoc cum videat intellectus, necessario copulat illos terminos et illi compositioni necessario assentitur (1). Quare merito Philosophus tradit prima principia esse omnibus nota sicut ianua in domo; quia ianua neminem latet, licet interiora domus lateant (2). Immo Aristoteles sancit oppositum principii contradictionis non posse in intellectu alcuius consistere, quippe

(1) Cf. SCOTUM, 1. *Sent.* Dist. 3, q. 4, n. 6-9.

(2) *Metaph.* lib. II, text. 1.

quod duae contradictoriae sunt primo et per se contrariae. Iam vero contraria non possunt eidem simul inesse. Idcirco nemo potest cogitare unam eandemque rem posse simul esse et non esse; et si quidam ore hoc dixerunt, mente tamen credere non potuerunt. En eius verba: « Impossible namque est quempiam idem putare esse et non esse, quemadmodum quidam Heraclitum dicere arbitrabantur. Non enim necesse est quaecumque quis dicat, ea etiam putare » (1).

Quod de principiis per se notis dictum est, pari modo potest dici de conclusionibus virtualiter contentis in illis, cum per formam syllogismi perfecti inferuntur. Certitudo quippe conclusionis pendet tantum ex certitudine principiorum et ex evidentia illationis. Porro syllogismus perfectus ille est qui nullius indiget praeter illa quae sumpta sunt, ut appareat necessarius (2).

Prob. 2.^a pars. Sceptici dum suam de omnibus ambigendi disciplinam stabilire conantur, quamplura assumunt ut certa ac rata, ita ut a Dogmaticis illa negari non patiantur. Atqui hoc est certitudinem impugnando defendere, ideoque in aperta contradictione versari. Ergo Sceptici secum pugnantia loquuntur, cum omnem certitudinem ad iri se iactant.

Ut maior propositio nostri argumenti intelligatur animadvertendum est: 1) Scepticos ad suam sectam et universalem dubitationem propugnandam multiplicibus uti argumentis vel ex mobilitate et mutabilitate rerum cognitarum, vel ex infirmitate et fallibilitate nostrarum facultatum cognoscivarum, vel aliis ex fontibus petitis. Iam vero ipsa natura argumentationis necessario expostulat, ut quaedam rata et certo cognita assumantur ex quibus quod ignorabatur clarum apertumque evadat. Ergo Sceptici dum conantur ostendere de omnibus esse dubitandum, plura ut certa supponunt et ipsam dubitationem perimunt. 2) Sceptici dum nos nihil certi scire affirmant, fateantur oportet se tute nosse quid sit scire, quidque nescire, et quid differant certum et incertum, atque ita propriis suis armis seipso iugulant.

Hanc rem sic eleganter perstringit Augustinus: « Non solum qui dicit scio et verum dicit, necesse est ut quid sit scire sciat; sed etiam qui dicit nescio, idque fidenter et verum dicit, et scit verum se dicere, scit utique quid sit scire, quia discernit ab sciente nescientem » (3). 3) Sceptici propugnantes nos nihil scire, necessario fatentur se nosse nihil sciri a nobis. Ergo falsum est, quod nihil cognoscatur. Hinc merito Lactantius Pyrrhonios sic insectatur: « Si nihil sciri potest,

(1) Ἀδύνατον γὰρ ὁμοῦ τὸ αὐτὸν ὑπολαμβάνειν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καθάπερ τινὲς εἰσὶν αἱ λέγουσαι Ἡρακλίτου οὐκ ἴσθι γὰρ ἀναγκαῖον, ἢ τίς λέγει, ταῦτα καὶ ὑπολαμβάνειν, *Metaph.* lib. IV, text. 9.

(2) *Prior. Analyt.* lib. I, cap. I.

(3) *De Trin.* lib. X, cap. I.

necesse est idipsum sciri, quod nihil sciatur. Si autem scitur posse nihil sciri, falsum est ergo, quod dicitur, nihil posse sciri. Sic inducitur dogma sibi repugnans, seque dissolvens » (1). Lactantio et Augustino praeverat Clemens Alexandrinus, qui Pyrrhonios hac luculenta argumentatione ad incitas redegit: « Apud Pyrrhonios si quam vocant ἐπιτομή, hoc est assensionis sustentio, quae vult nihil esse firmum et stabile. Ea si a seipsa inceperit, clarum est quod primum seipsam infirmabit. Aut ergo dat aliquid esse verum, et non est de omnibus sustinenda assensio; aut persistit dicens nihil esse veri, et tunc clarum est, quod nec ipsa prius verum dicit. Aut ipsa verum dicit et non. Quare si verum dicit, concedit vel invita esse aliquid veri. Sin autem non verum dicit, vera ea relinquit, quae volebat tollere de medio » (2).

Quocirca contra universum Scepticorum agmen converti potest argumentatio illa qua Philosophus deducendo ad absurdum, coarguebat negantes principium contradictionis, quod est fundamentum omnis scientiae et certitudinis. En Aristotelis argumentatio: « Qui negat principium contradictionis, vel fatetur se loquendo aliquid dicere vel secus. Si declarat se nihil loquendo dicere, non potest esse oratio cum ipso, quia similis est bruto vel plantae, et aliunde nihil dicendo non poterit negare principium contradictionis. Si autem fatetur se aliquid dicere loquendo; ergo hoc erit verum, et contradictorium, nempe quod nihil dicat, erit falsum, ideoque duo contradictoria non sunt vera; vel paulo secus. Qui affirmat duo contradictoria esse simul vera, non dicit ea non esse vera. Ergo vera est una pars contradictionis, et non altera » (3).

Demum sic Scepticos coarguimus. Vel Sceptici admittunt testimonium conscientiae, vel illud detrectant. Si testimonium conscientiae abnuunt, tunc et ipsum eorum dubium evanescet, cum nemo se dubitare cognoscat, nisi quia id conscientia testatur. Quod si testimonium conscientiae ratum verumque habent, tunc non de omnibus dubitandum esse concedunt, et sic utrinque seipso vulnerant. Digna sunt quae ad hanc rationem claudendam transferantur S. Augustini aurea verba sic aientis: « Omnis qui se dubitantem intelligit, verum intelligit, et de hac re quam intelligit certus est; de vero igitur certus est. Omnis igitur qui utrum sit veritas dubitat, in seipso habet verum, unde non dubitet; nec ullum verum nisi veritate verum est. Non itaque oportet eum de veritate dubitare, qui potuit undecumque dubitare » (4).

(1) *De Div. Inst.* lib. III, cap. VI.

(2) *Stram.* lib. VIII, cap. V.

(3) *Metaph.* lib. IV, text. 10.

(4) *Lib. de vera Relig.* cap. XXXVI.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Cum Heraclito sic. Res sensibiles quae sunt obiectum intellectus nostri sunt in perpetuo motu et mutatione. Atqui de rebus quae sunt in perpetuo fluxu et mutatione non potest haberi certa scientia. Ergo intellectus noster nihil certo cognoscit.

Confirmatur: res sensibiles sunt indeterminatae ad contraria ut ad calidum et frigidum, etc. Iam vero quae sunt indeterminata non possunt certam et determinatam cognitionem causare. Ergo (1).

Resp. Dist. mai. Res sensibiles sunt in perpetuo fluxu et mutatione secundum essentiam et rationes intelligibiles, *Neg.* Secundum modum subsistendi in singularibus materialibus, *Subdist.* Ita ut in ipsa mutatione sit aliquid immutabile, *Conc.* Ita ut sit res totaliter mutabilis, *Neg.*

Ad confirmationem pariter, *Dist. mai.* Res sunt indeterminatae ad contrarias formas ita ut illas praehabeant in potentia, *Conc.* Ita ut simul actuentur contrariis formis, *Neg.*

Explico. Obiectum proprium intellectus humani, uti monuimus, est essentia rei materialis abstracta a principiis materialibus, et eam determinantis ad esse huius vel illius singularis. Porro haec essentia intelligibilis non est mutationi obnoxia, sed immutabilitatem et necessitatem habet, prout apprehenditur et subsistit in intellectu, ideoque penitus corrumpit fundamentum cui innititur error Heracliti, ceterorumque vel Sensistarum vel Materialistarum. Nihilominus intellectus de ipsis rebus materialibus et mutabilibus potest certo iudicare, cum in ipsa mutatione, uti notat Aristoteles, aliquid fixum certumque inveniatur, quod certo et determinate potest enuntiarum de re quae mutatur. Sic, ut exemplis Philosophi utamur, in mutationibus haec sunt immutabiliter vera: 1) res dum mutatur nec est id de quo mutatur, nec est id ad quod mutatur, ideoque datur aliqua ratio determinate vera, quae potest proferri. 2) Cum aliquid mutatur, datur aliquid subiectum mutationis, datur causa efficiens mutationis, insuper subiectum quod mutatur partim est in termino a quo, partim est in termino ad quem; quae omnia enuntiabilia sunt de eo quod mutatur: quare licet res sint in perpetuo fluxu, nihilominus proferri possunt de ipsis plures propositiones determinate verae (2).

Ad secundam difficultatem responsio patet; nam res sunt in potentia ad determinatas oppositasque formas successive recipiendas;

(1) *Metaph.* lib. IV, text. 22.

(2) *ARIST.* loc. cit. Cf. SCOTUM, 1 *Sent. Dist.* 3, q. 4, n. 13, ubi refellit opinionem Henrici Gandavensis, qui docet nos nihil certo cognoscere posse sine exemplari increato seu specie illabente in animum.

non autem ad eas simul habendas ita ut aliquid possit esse simul actu calidum et frigidum, magnum et parvum, album et nigrum.

Oppon. 2.º Sententiae et opiniones tum populorum, tum ipsorum philosophorum sunt inter se admodum dispares et pugnantes. Iam vero huiusmodi opinionum pugna ostendit certam veritatem a nobis comparari non posse. Ergo ab omnibus cohibendus assensus.

Resp. Dist. mai. Opiniones populorum et sapientium sunt diversae de rebus non per se evidentibus, *Conc.* De rebus sive per rationem sive per experientiam evidentibus, *Neg.* *Contradist. min.* Si pugna opinionum esset circa omnes veritates, *Conc.* Si circa veritates minus notas, *Neg.*

Explico. Nemo negabit homines generatim, sed vel maxime philosophos magnam opinionum errorumque turbam professos fuisse; verum huiusmodi dissentientes opiniones neque spectabant prima principia per se notissima, neque veritates evidenter a primis principiis deductas et cum illis immediate connexas, neque demum res quae subsunt experientiae et sub sensibus cadunt. Nullus enim homo intellectu pollens, quantumvis agrestis et barbaras dubitavit umquam de pronuntiato contradictionis, vel de efflato causalitatis, vel de existentia mundi visibilis, multoque minus de existentia suisus suarumque modificationum. Quod si aliquis philosophus de istis veritatibus sese dubitare dixerit, hoc ore protulit, non credidit mente, ut ex ipsa eius agendi ratione facile cerni poterat (1).

Oppon. 3.º Intellectus humanus est mutabilis. Atqui facultas apprehensiva mutabilis non potest per aliquam formam intentionalem determinari ad unum. Ergo intellectus noster non potest aliquam certitudinem possidere.

Resp. Dist. mai. Intellectus est mutabilis ab ignorantia ad scientiam et e converso, *Conc.* Ab opposito in oppositum, nempe a rectitudine in deceptionem, *Subdist.* Circa principia per se nota, *Neg.* Circa veritates non per se evidentes, *Conc.*

(1) Rationes dubitandi et retinendi assensum ita eleganter describuntur a CLEMENTE ALEXANDRINO: « Quae efficiunt ut sustineatur assensio, causae sunt duae supremae. Una quidem mens humana, quae est multiplex et instabilis.... Secunda autem ea, quae est in rebus discrepantia, quae maxime etiam efficit ut sustineatur assensio. Nam cum neque omnibus visis possimus credere propter repugnantiam; neque omnibus fidem non habere, quod id quod dicit omnia esse incredibilia, cum sit ex omnibus in numerum etiam omnium ascribitur; neque aliquibus quidem credere, aliquibus non credere propter aequalitatem; eo deducti sumus ut sustineamus assensionem. Harum autem principium causarum, cogitationis quidem instabilitas generat disensionem. Dissensio autem est immediata causa cur sustineatur assensio. Hinc plena est vita iudicis et curis, ... quae quidem dubiae mentis et ad oppositarum rerum infirmitatem claudicantis, sunt argumenta. Sunt itaque libris plenae bibliothecae, classeseque et commentationes illi, qui in dogmatibus inter se dissentiunt, et sibi persuaserunt se in rebus tenere veritatem ». *Strom.* lib. VIII, cap. VII.

Explico. Difficultas haec quae ab Henrico Gandavensi inducta fuerat ad demonstrandam necessitatem supremae illustrationis seu speciei illabentis pro nostro intellectu ut posset verum discernere a verosimili, et certitudinem sibi comparare, si quid evincit, illud probat, nimirum intellectui nostro de omnibus necessario ambigendum, uti acute disputat Scotus contra memoratum auctorem.

Sed ratio adducta in ambiguis versatur, quemadmodum notavimus in allata distinctione, quam sic explicat ipse Doctor Subtilis: « In anima potest intelligi duplex mutabilitas, una ab affirmatione in negationem et e converso, puta ab ignorantia ad scientiam, vel a non intellectione ad intellectionem. Alia quasi a contrario in contrarium, puta a rectitudine in deceptionem, et e converso. Anima autem quoad quaecumque obiecta est mutabilis prima mutabilitate, et per nihil formaliter in ea existens tollitur ab ipsa talis mutabilitas: sed non est mutabilis secunda mutabilitate, nisi circa illa complexa, quae non habent evidentiam ex terminis. Circa illa vero quae sunt ex terminis evidentiā mutari non potest secunda mutabilitate, quia ipsi termini apprehensi sunt causa necessaria conformitatis compositionis ad ipsos terminos » (1).

Oppon. 4.º Scepticismus nullo pacto refutari potest sine *petitione principii*. Atqui disciplina quae nequit refelli reicenda non est. Ergo scepticismus est admittendus.

Resp. Dist. mai. Scepticismus non potest refelli indirecte et *elenchice* seu deducendo ad absurdum, *Neg.* Directe, et per demonstrationem ostensivam, *Subdist.* Quia omnem demonstrationem subvertit per generalem dubitationem, *Conc.* Quia rationes et argumenta pro ipso militant, *Neg.*

Explico. Ex hoc quod directe arguere non possumus contra Scepticos, quia ipsi omnia negant, ideoque ipsa principia per se nota ex quibus demonstratio et scientia ducitur, rite meritoque concluditur scepticismum esse absurdum, quippe qui hominem ipso rationis discursu spoliat. Quod si quis Scepticum laudaret eo quod refelli non possit, cum se constituerit extra conditionem ad usum rationis necessariam, is profecto non secus ageret ac qui amentem laudaret, quia propter eius infirmitatem refelli non potest, si quid a veritate alienum enuntiet.

Oppon. 5.º Nihil a nobis certo cognosci potest absque demonstratione. Atqui demonstratio institui nequit quin aliquid certo cognitum subaudiatur. Ergo nullius rei certi esse possumus.

Resp. Dist. mai. Nihil certo cognoscitur sine demonstratione, si agitur de veritatibus immediate evidentibus, *Neg.* Si agitur de veritatibus non immediate evidentibus, *Conc.* et concessa minori, *Neg. cons.*

(1) Scotus, 1 *Sent. Dist.* 3, q. 4, n. 14.

Explico. Scientia quae est habitus conclusionum et effectus syllogismi demonstrativi certo nequit haberi, quin praesupponatur veritates quaedam seu principia per se nota, quae, terminis cognitis, nativa et propria luce intellectum perfundunt; secus, uti notat Philosophus, in demonstrando iretur in infinitum. Verum haec principia abunde suppetunt in nostro intellectu et propterea denominari solent axiomata seu dignitates, et semina scientiarum; nam sunt veritates illae generales, quae statim intelliguntur, terminis intellectis, cum identitas subiecti et praedicati in ipsis immediate et per se colluceat et illuminet intellectum; propterea huiusmodi principia dicuntur naturaliter insita rationi, quippe quae, teste S. Thoma, lumine intellectus agentis statim intelligibilia fiunt, ideoque per lumen intellectus inspicere per seipsa possunt, et intellectum necessario determinare (1). Haec autem principia adeo sunt perspicue vera, ut nec possibile sit cogitare ea esse falsa. Quod si quandoque a quibusdam philosophis vel negata vel in dubium revocata fuerunt, hoc ex eo contigit quod, sicuti ex Aristotele docet Aquinas: « Nihil est adeo verum quin voce negari possit. Nam et hoc principium notissimum, quod non contingat idem esse et non esse, quidam ore negaverunt. Quaedam autem sunt adeo vera, quod eorum opposita intellectu capi non possunt; et ideo in interiori ratione eis obviari non potest, sed solum exteriori, quae est per vocem. Et huiusmodi sunt communes animi conceptiones » (2). Quae cum ita habeant, cuique exploratum est, non solum non esse instituendam demonstrationem de communibus principiis, sed neque de eorundem veritate aut falsitate quamlibet controversiam esse possibilem. Demonstratio quippe si circa perspicua versatur, ea obscurat et evertit, non evolvit et illuminat; nam velle verum perspicuum demonstrare, supponit illud esse ignotum et invidens; ideoque est hominis non discernentis neque intelligentis naturam et vim demonstrationis.

Oppon. 6.º Veritas proprie et formaliter est in cognitione complexa intellectus. Iam vero si veritas est in intellectu, nihil possumus certo scire de rebus extra intellectum positis. Ergo iure dubitandum est de absoluta veritate rerum.

Resp. Dist. mai. Veritas, idest commensuratio rei et intellectus est formaliter in intellectu, et causatur ab ipso intellectu, *Neg.* Est formaliter in intellectu, et causatur a rebus, *Conc.* *Contradist. min.* Si causaretur veritas ab intellectu, non possemus quidquam certo iudicare de rebus, *Conc.* Si causatur a rebus, *Neg.*

Explico. Cavillatio haec est fundamentum omnium modorum *epoches*, quos iuxta Sextum Empiricum Pyrrhonii commenti sunt.

(1) 3 *Sent. Dist.* 23, q. 2, a. 2, solut. 1 et 3.

(2) *Poster. Analyt.* lib. 1, lect. 19.

Fallacia autem in eo est quod adversarii male permiscunt formalem veritatem quae sita est in adaequatione seu commensuratione rei et intellectus, ideoque necessario esse debet in intellectu, cum veritate fundamentali quae habet rationem causae et mensurae relate ad intellectum, et quae invenitur in ipsis rebus, quae ad intellectum nostrum referuntur ut mensura ad mensuratum: propterea intellectus noster tunc dicitur cognoscere veritatem quando cognoscit rem esse sicuti est, vel non esse sicuti revera non est. Quocirca licet cognitio vera sit actus intellectus; nihilominus cum causetur a rebus, sequitur naturam rerum, non aestimationem intellectus. Rem hanc sic dilucide complexus est Aquinas noster: « Quod est in aliquo non sequitur illud in quo est, nisi quando causatur ex principiis eius; unde lux, quae causatur in aere ab extrinseco, scilicet ex sole, sequitur motum solis, potius quam aerem. Similiter etiam veritas, quae in anima causatur a rebus, non sequitur aestimationem animae, sed existentiam rerum: ex eo enim quod res est vel non est, oratio vera vel falsa dicitur, et intellectus similiter » (1).

ARTICULUS V.

DE INSTRUMENTIS SEU MEDIIS ASSEQUENDAE VERITATIS.

RATIO ET STATUS QUAESTIONIS. Pyrrhonii seu Sceptici, quemadmodum testatur Sextus Empiricus, ut aliquo modo suaderent, contra ipsam naturae vocem et communem hominum sensum, ab omnibus retinendum esse assensum, plurimis cavillationibus captiosisque argumentis demonstrare aggressi sunt potentias nostras cognoscitivas ineptas imparesque esse ad aliquid verum determinate et certo percipiendum, et consequenter nullum nobis suppetere medium seu iudicium certum veritatis. Cum vero nostrae cognoscendi virtutes ad duo potissimum genera reducantur, nimirum ad sensum et intellectum, cumque cognitio nostra a sensu exordium ducat, et in intellectu perficiatur; contra utramque facultatem plura congressere sophismata, et primum veracitatem sensuum, deinde intellectus inficiati sunt. Haec Scepticorum contra naturam criminatio vana est et secum perspicue pugnans: natura quippe inimica temeritati cum sit ad unum per se determinata, si quando media ad aliquem finem ordinat, a fine non deficit, nisi *per accidens et in paucioribus*: idcirco cognoscitivae potentiae ad res cognoscendas percipiendasque ordinatae quando versantur circa proprium obiectum, cuius cognitio est earum finis naturalis, ipsum certo et infallibiliter assequuntur, quin quidquam valeant

(1) QQ. DD. De ver. q. 1, a. 2 ad 3.

ad contrarium suadendum foeda Scepticorum sophismata. Immo a Scepticis percontamur quo pacto demonstrare possunt rationem nostram esse veritati assequendae ineptam, cum ad quamlibet demonstrationem necessaria sint principia indubitanter cognita ex quibus argumentatio proficiscitur, et efficitur conclusio?

Cum ergo Scepticorum molimina nullius roboris sint, et secum pugnancia quando nostrarum cognoscendi facultatum veracitatem vexant, nostrum non erit eos directe refellere: hoc enim neque necessarium est, neque obtineri potest, quin et nos subaudiamus ut ratum id circa quod certamen est, nempe rationis veracitatem. Quocirca in hac quaestione adversarios iterum coarguemus indirecte, nempe deducemus ad absurdum, et eorum cavillationes dissolvemus; non eo consilio ut ipsi curentur et respiciant, sed ne animi iuvenum molles et fluxi eorum fallacis capiantur, et cum eas dissolvere nequeant, a veritate descendant. Et ut nostra tractatio non in vacuum pugnet, veram doctrinam et ex ipsis naturae fontibus expressam prius explicabimus, non demonstrando, quod fieri non potest, sed potius declarando, admonendo, et rationes terminorum patefaciendo. Quod ut facilius assequamur, aliquid cursim delibandum est de differentia et numero nostrarum facultatum cognoscitivarum, longiores et magis accuratas disceptationes de earumdem natura, proprietatibus, operationibus et obiectis remittentes ad tractatum de anima seu ad *psychologiam*.

Partitio facultatum cognoscendi. Cum veritas formaliter et proprie non sit nisi in intellectu componente et dividente, dici haud imperite potest facultatem qua verum apprehendimus non esse nisi unam, nempe intellectum; nihilominus quoniam intellectus propter unionem animae cum corpore accipit cognitionem a rebus sensibilibus quae prius a sensibus percipiuntur; hinc facultatum apprehensivarum bipartita divisio, nempe in sensiles et intellectivas, quae omnes necessariae sunt, ut vera habeatur de rebus cognitio. Quare intellectus dicitur verus vel falsus, quatenus verum vel falsum formaliter et proprie cognoscit componendo vel dividendo; sensus ex adverso dicitur verus vel falsus, vel quatenus ita sensibile apprehendit, ut faciat in intellectu veram vel falsam existimationem, vel quatenus imitatur quodammodo iudicium intellectus et recte vel perverse iudicat de sensibilibus (1).

Quod si spectemus diversa genera veritatum, alia efflorescit facultatum cognoscendi partitio; veritates quippe de quibus iudicamus, aliae sunt necessariae, aliae sunt contingentes; primae versantur circa rerum quidditates earumque proprietates et relationes; secundae circa rerum

(1) Cf. S. Thom. QQ. DD. De ver. q. 1 a. 11, ubi hanc doctrinam eleganter explicat.

existentiam, et facta per experientiam cognita. Veritates necessariae a recentibus dicuntur *analyticae* seu *a priori*, quia per analysim subiecti percipitur attributum quod de ipso praedicatur; veritates autem contingentes dictae sunt *empiricae*, *a posteriori*, vel *symplicicae*, quia facta circa quae versantur pendunt ab experimentalis cognitione vel suspensus vel rerum externarum, et proprietates quae subiectis tribuuntur non cognoscuntur per ideam subiecti, sed ipsis mediante experientia copulantur. Veritates necessariae ab antiquis nuncupatae fuerunt *per se notae* et bifariam divisae, nempe in *notas per se et quoad nos*, et in *notas per se, sed non quoad nos*. Hoc inter utrasque differt, quod in primis termini sint in notitia omnium, ut sunt axiomata seu veritates primitivae; in secundis vero termini non sint in notitia omnium, uti contingit in veritatibus quae a principiis necessariis rite concluduntur (1). Veritates contingentes et ipsae dividuntur in primitivas, in eas videlicet quae immediata experientia acquiruntur et nullo medio demonstrantur, uti existentia mundi visibilis, et in deductas, quae ex veritatibus ex immediata experientia cognitis colliguntur, uti *corpora sunt gravia, ignis comburit, aqua refrigerat*, et similia.

Quae cum ita sint, spectatis his veritatum generibus, nostrae cognoscendi facultates revocari possunt potissimum ad quatuor, nempe ad intelligentiam quae primitivas veritates necessariae et per se notas cognoscit, ideoque a Philosopho dicitur habitus principiorum; ad rationem quae ex principiis conclusiones colligit, et dicitur habitus conclusionum; ad conscientiam quae actus nostros per internam experientiam percipit; postremo ad sensum qui facta externae experientiae apprehendit. De veracitate ergo quatuor harum facultatum simul aliquid attingemus ad Septeciorum temeritatem melius patefaciendam; quod duplici praestabimus propositione, altera quae facultates experimentales, nempe conscientiam et sensum, altera illas quae experientiam transcendunt, nempe intellectum et rationem defendet.

PROPOSITIO I.

Testimonium conscientiae est prorsus ratum et indubium, idemque indicium ferendum est de sensibus propria sensibilia apprehendentibus, dummodo non sit vitium in organo aut impedimentum in medio.

Prima pars declaratur. Licet veracitas conscientiae nec probari indigeat, quia per se notissima est et indemonstrabilis, nec probari possit, quia cuilibet demonstrationi praesupponitur, cum demonstratio subaudiatur existentiam demonstrantis etusque actuum, quae omnia a

(1) I p. q. 2, a. 1 c. et *De ver.* q. 10, a. 12.

conscientia referuntur; nihilominus explicari quodammodo potest, et eius testimonium detrectans sic coargui. Testimonium conscientiae verum est et indubium si ipsa dubitatio quae fingi posset de huiusmodi testimonio ipsum confirmat. Atqui ita res est. Ergo veracitas conscientiae in dubium revocari nullo pacto potest ab homine qui sit rationis compos. *Minor* sic explanari evolutive potest. Qui dicit se dubitare, affirmat hoc ipso se esse et se vexari dubitatione. Atqui nemo potest affirmare se esse in statu dubii, quin testimonium conscientiae ratum esse consentiat. Ergo ipsa efficta dubitatio de veracitate conscientiae testantis nos esse et vivere et cognoscere, patefacit eius testimonium esse ineluctabile et indubium. Huc facit tritum illud S. Augustini testimonium quo Academicos sic arguit: « Et sumus et non esse novimus, et id esse ac nosse diligimus. In his enim tribus nulla nos falsitas verisimilis turbat... Nulla in his verbis Academicorum formido dicentium: quid si falleris? Si enim fallor, sum. Nam qui non est, utique nec falli potest, ac per hoc sum, si fallor. Quia ergo sum, si fallor; quomodo me esse fallor, quando certum est me esse, si fallor? » (1).

Quod si quis ad conscientiae testimonium labefactandum ad illud commentum recurret quod vita nostra sit perpetuum somnium, uti nostra aetate factitatum videmus a Fichtio; respondebimus primo commentum hoc posse ore affirmari, sed a nemine sano in mente haberi; nam, uti Aristoteles animadvertit contra veteres philosophos eandem insaniam proferentes, si quis in Libia degens somniavit se esse Athenis, experrectus somnium contemnit et operatur ut in Libia commorans, non ut Athenis, nec ad Areopagum se confert ut negotia expedit (2). Deinde etiamsi dormire et somniare crederet, hoc ipso se esse et vivere profiteretur. Quod sic perbelle ab Augustino declaratur: « Intima scientia est qua nos vivere scimus, ubi ne illud quidem Academicus dicere potest: fortasse dormis et nescis et in somnis vides. Sed qui certus est de vitae suae scientia, non in ea dicit, scio me vigilare, sed scio me vivere: sive ergo dormiat sive vigilet, vivit. Nec in ea scientia per somnia falli potest, quia et dormire et in somnis videre viventis est » (3).

Corollarium I. Falsus est omnino Cartesius quando decernit principium philosophandi et unde formaliter dimanat certitudo omnium nostrorum iudiciorum esse formulam illam qua certum conscientiae testimonium declaramus, nimirum: « Cogito; ergo sum ». Formula quippe illa licet verum exprimat, nihilominus ex ea ne digitum quidem progredi possumus ad ullam veritatem evincendam quae diversa sit

(1) *De Civit. Dei*, lib. XI, cap. XXVI.

(2) *Metaph.* lib. IV, text. 24.

(3) *De Trin.* lib. XV, cap. XII.

ab existentia animi suarumque operationum; aliud quippe est intelligere, aliud intelligere veritatem; primum refertur a conscientia, aliud dignoscitur intelligentia vel ratione per compositionem seu divisionem intellectus, in qua sola est propria et formalis ratio veritatis, idest adaequatio et commensuratio rei et intellectus; hinc sive recte sive perverse iudicamus, semper verum erit testimonium conscientiae quae refert nos intelligere et iudicare. Quocirca nisi esset per se evidens et positum extra omnem dubitationem principium contradictionis, admissio quocumque evidentissimo conscientiae testimonio, illud nunquam a nobis certo cognosceretur. Idem affirmandum est de omnibus veritatibus necessariis tum primitivis tum deductis, quae a primitivis ex quibus demonstrantur, accipiunt lucem evidentiamque necessariam ad determinandum intellectum ad unum. Exinde etiam cuique intelligenti patebit omnem labem et falsitatem cartesianae philosophiae ex illo polluto fonte dimanare, ex quo etiam veteres Sceptici suos errores hauserunt; decernentes intellectum nostrum non cognoscere directe res, sed ideas perceptionesque rerum, seu, aliis verbis, verum esse omne id quod apparet (1).

Corollarium II. Liquet etiam in eodem ferme errato versari Gallupium asserentem generale veritatis criterium esse testimonium conscientiae. Tametsi enim laudatus philosophus operam non poenitentem posuerit in refellendis figmentis Transcendentalium Germanorum, qui ipsum conscientiae testimonium in dubium vocabant, et non solum res a nobis cognitae, sed etiam ipsum animum cognoscentem ad meras apparentias et phaenomena reducebant; tamen falsus fuit, cum Cartesio adstipulatus docuerit omnes veritates a testimonio conscientiae lucem certitudinemque mutuari. Ex hoc quippe falso lubricoque dogmate non solum profectus est scepticismus vulgaris veterum Pyrrhionorum; verum etiam scepticismus transcendentalis, quem et Condillachius et Humius et magis explicite professi sunt Kantius ceterique Germani.

Secunda pars declaratur, nempe sensus nostros esse veraces. Aristoteles, quem omnes Ecclesiae Doctores et politiores philosophi sequuntur, docuit veracitatem sensuum esse veritatem facti perspicuam et per se notam, minimeque demonstrationis indigam (2). Sensus quippe cum ad sentiendum non moveantur nisi a rebus externis, quas per suas perceptiones immediate et necessario referunt, consequenter sensationes necessario sunt *obiectivae*, ut aiunt; quare nos certi sumus de rerum existentia, eo ipso quod illas sentimus, cum facultas perceptiva necessario ordinem dicat ad obiectum a quo movetur et determinatur ad actum suum. Primitiva haec veritas facti pertinens

(1) S. THOM. 1 p. q. 85, a. 2.

(2) *Metaph.* lib. I, cap. I, initio.

ad experientiam externam semper immota apud omnes homines exstitit, quin eam multiplices philosophorum cavillationes submovere poterint. Homines quippe ratione pollentes non solum cum risu exciperent philosophos illos, qui dicerent nobis dubitandum esse de existentia corporum quae et oculis videmus et tractamus manibus et quibus ad omnes vitae necessitates utimur; sed se ludos fieri crederent tum a Cartesio, qui existentiam mundi ex veracitate Dei demonstrare contendit, tum a Malebranchio, qui ad divinam revelationem se confert, tum demum a Cousino, qui principio causalitatis ad idem demonstrandum utitur.

Nos itaque non veracitatem sensuum demonstrare ingredimur, cum hoc sit per se notum et indemonstrabile; sed potius declarabimus quod pacto intellectui, qui ab ipsis veritatem accipit, nuntii sint veritatis, ita ut nati sint facere veram existimationem in intellectu. Sensus ergo factus in actu per suum obiectum, quod est sensibile determinans eum ad sentiendum, potest dupliciter comparari ad intellectum, vel ut res quaedam quae ab intellectu cognoscitur, vel ut est indicativus et cognoscitivus alterius rei. Si primum, sensus nunquam est falsus neque falsam existimationem potest facere in intellectu, cum non referat nisi seipsum, quatenus sentit aliquid; sin vero secundum, nempe quatenus est repraesentativus alterius rei, licet non repugnet sensum posse facere falsam existimationem in intellectu, cum possit rem repraesentare intellectui aliter ac est; tamen hanc falsam existimationem non necessario causat, cum intellectus qui de rebus iudicat, possit iudicare de iis quae a sensibus offeruntur.

Quod si sensus spectetur non per ordinem ad intellectum, sed per ordinem ad rem sensatam et apprehensam, et quaeratur an sensus semper rem perscipiat et apprehendat sicuti est, ideoque eius iudicium sit semper verum; puta si apprehendit aliquid ut album vel calidum, an certum sit illud esse reapse album et calidum: quaestioni respondendum est, iudicium cuiuslibet sensus si versatur circa *sensibile proprium* esse semper verum, dummodo non adsit aliquod impedimentum in organo sive in medio. Quod ita patet. Iudicium sensus de proprio sensibili est naturale, quin aliqua collatio intercedat. Atqui operatio quae a natura proficiscitur non potest a fine deficere nisi per accidens, idest ob aliquod impedimentum, quod in nostro casu potest esse tum in organo tum in medio. Ergo sensus circa proprium sensibile per se verax est et falli nequit. Et re vera quilibet sensus primo et per se a natura ordinatus est ad proprium sensibile percipiendum; iam vero actio quae procedit ex forma seu potentia naturaliter agente, semper suum consequitur effectum, dummodo non praepediatur; cum natura sit determinata ad unum. Quocirca perceptio illa ordinata ad determinatum sensibile cognoscendum non potest per se loquendo illud non cognoscere sicuti revera est; secus dicendum foret cum Fa-

talistis naturam non agere propter finem, sed temere et casu, quod refunderetur in Deum (1).

Scholion. Quandoquidem meminimus sensibilis proprii, sensibilis communis et sensibilis per accidens, operæ pretium est huc transferre verba S. Thomae sic explicantis triplex hoc sensibilis: « Similitudo alicuius rei est in sensu tripliciter. Uno modo, primo et per se; sicut in visu est similitudo colorum et aliorum propriorum sensibilium. Alio modo, per se, sed non primo; sicut in visu est similitudo figuræ et aliorum communium sensibilium. Tertio modo, nec primo nec per se; sicut in visu est similitudo hominis, non in quantum est homo, sed in quantum huic colorato accidit esse hominem » (2).

PROPOSITIO II.

Intellectus humanus in ferendis iudiciis circa veritates communes et omnibus per se notas nunquam decipi potest; circa veritates vero deductas non errat, nisi per accidens.

Prima pars declaratur. Licet propositio hæc possit retineri abunde declarata ex iis quæ diximus de existentia certitudinis contra Scepticos; tamen non erit supervacaneum aliquid hic adicere ad meliorem rei intelligentiam. Principio quidem circa veritates primitivas et necessarias intellectus determinatur a forma sua naturali ad eas approbandas, nempe ab essentia rei evidenter cognita. Sed quando aliqua potentia determinatur ad actum a sua forma naturali, non potest impediri ab effectu consecutione, nisi impedimentum aliunde accedat, quod in casu locum habere nequit. Ergo intellectus circa hæc veritates nequit falli. Quod si veritates sunt deductæ, a ratione possunt cognosci infallibiliter, quin error aut deceptio timeatur. Nam veritates deductæ, virtualiter continentur in principiis per se notis, ex quibus per rectum syllogismum necessario derivantur. Ergo posita certitudine principiorum et evidentia formæ syllogisticæ, necessario intellectus determinatur ad conclusiones approbandas ob idem motivum quo assensus fuerat principiis per se notis, nisi velit iudicare idem simul esse et non esse; propterea quod omnis vera demonstratio ultimo innititur principio contradictionis. Hoc melius patebit ex definitione syllogismi perfecti tradita ab Aristotele; nimirum: *Syllogismus perfectus est, qui nullius indiget præter illa quæ sumpta sunt, ut appareat necessarius* (3). Si ergo principia sunt per se nota,

(1) *QQ. DD. De ver. q. 1, a. 11. Cf. SCOTUM, 1 Sent. Dist. 3, q. 4, n. 11.*

(2) *1 p. q. 17, a. 2.*

(3) *Prior. Analyt. lib. I, cap. I.*

et consequentia est evidenter per se necessaria, perspicuum est conclusionem non posse esse falsam; ideoque ratio non poterit errare in deducendis conclusionibus, cum causæ determinantes ad assensum sint certitudo principiorum et evidentia illationis.

Sin autem, positis principiis per se notis, illatio per syllogismum non fuerit evidens, ut contingit in syllogismo imperfecto, tunc ratio potest errare per accidens, quia non servat leges syllogismi; sed liberari potest ab errore, resolvendo conclusionem in principia: « Certitudo scientiæ, inquit Aquinas, tota oritur ex certitudine principiorum. Tunc enim conclusiones per certitudinem sciuntur, quando resolvuntur in principia » (1).

Confirmatur. Adversarii in impugnanda veracitate intelligentiæ et rationis utuntur demonstratione et ratiocinio. Atqui quælibet demonstratio subaudit veracitatem tum intelligentiæ tum rationis. Ergo ipsis fatentibus adversariis dubitari non potest de veracitate nostri intellectus et rationis. Si quis autem opponeret hoc argumentum retorqueri posse contra nosmetipsos; responso in promptu est, nimirum nos non rem demonstrandam suscepisse, sed solum declarandam et evolvendam.

Scholion. Principia prima et per se notissima, quæ merito dicuntur axiomata et semina scientiarum, eo quod prærequiruntur ut scientia generari possit in nostro intellectu tamquam primæ conceptiones quæ statim lumine intellectus agentis cognoscuntur per species a sensibilibus abstractas, impugnata acriter fuerunt a Lockio (2) ceterisque Sensistis. Cum enim huiusmodi principia sint veritates identicæ, nimirum in quibus prædicatum sit de ratione subiecti, ita ut inter utrumque necessaria relatio convenientiæ vel discrepantiæ semper intercedat, criminati sunt nihil novi a mente humana his iudiciis cognosci, ideoque inutilia esse et indigna quæ in acquisitione scientiarum adhibeantur ut principia.

Hæc Empiristarum contra axiomata inutilis criminatio exinde provenit quod huiusmodi philosophi intellectum cum sensu, et intelligentiam cum perceptione sensili quadantenus transformata confundentes, naturam diversorum actuum intellectus humani penitus ignoraverint, et quid iudicium a simplici intelligentia differat minime assequuti sint. Cum vero scientiam omnem in simplici multiplicium factorum observatione et recensione reponant, mirum non est eos contempsisse principia illa rationalia et necessaria, quæ circa ipsas rerum essentias et necessarias relationes versantur, quæ iudicia cum sint actus intellectui humano proportionati, composite attingunt res etiam simplices, ita ut sine compositione hac, formalis et propria ratio veritatis in in-

(1) *De ver. q. 1, a. 1. Cf. SCOTUM, 1 Sent. Dist. 3, q. 4, n. 6.*

(2) *Saggio, lib. IV, cap. VII.*

lectu vigere non possit. Huiusmodi compositiones si circa illas notiones fiunt quae sunt communissimae et universalissimae et statim ab omnibus intellectae, efflorescunt iudicia illa primaria, notissima omnibus, quae proprie pertinent ad nobilissimam illam scientiam quae res omnes materiales longe transcendit, nempe ad metaphysicam, ex qua omnes aliae scientiae quodammodo accipiunt, quia, ut notat Aquinas, « ex principiis universalibus omnia principia sequuntur sicut ex quibusdam rationibus seminalibus. Quando ergo ex istis universalibus cognitionibus mens educitur ut actu cognoscat particularia, quae prius in potentia, et quasi in universalibus cognoscebantur, tunc aliquis dicitur scientiam acquirere » (1).

Sic ex istis principiis communibus, ideoque a metaphysica omnes aliae scientiae sua particularia principia hauriunt, et per communia illa principia inter sese connectuntur et ad unum quoddam veluti corpus ex diversis membris efformandum copulantur (2). Quam ad rem principia analytica seu identica non solum in metaphysica, sed et in geometria et in aliis scientiis quas *exactas* appellant, magno usui sunt, nobilioresque mathematici axiomatibus suas demonstrationes passim superstruxere. Immo ipsae disciplinae experimentales et empiricae, si ad veram scientiae dignitatem pertingere volunt, ad principia analytica se transferre debent, secus nihil aliud consequentur, nisi plurimum factorum cognitionem quae a ratione scientiae immane quantum distat, cum scientia sit cognitio rei per causas, et ad causas rite indagandas ducimur principio omnibus notissimo, nimirum quemlibet effectum sibi vindicare causam proportionatam.

Ut ergo ad Lockium redeamus remque a capite arcescentes Sensistarum fallaciam aperiamus, notandum est in veritatibus seu iudiciis identicis identitatem esse ex parte rei cognitae, non ex parte conceptuum rem cognoscentium, qui diversi sunt, ideoque componuntur (3).

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Saepe ambigimus an aliqua affectio, qua movetur animus, pertineat ad hanc vel ad illam facultatem. Ergo testimonium conscientiae non est semper certum.

Resp. Dist. mai. Saepe dubitamus de natura aliquius affectionis, *Conc.* De existentia eiusdem, *Neg.* et *Neg. cons.* Munus conscientiae non eo spectat ut naturas operationum animae et earum causas cognoscat, ideoque si hoc conscientia ignorat, non inde eius testimonium evadit mancum et fallax. Sufficit ut ipsa referat factum exi-

(1) *QQ. DD. De ver. q. 11, a. 1.*

(2) *ARIST. Poster. Analyt. lib. I, cap. X.*

(3) De compositione intellectus cf. *S. THOM. I p. q. 13, a. 12.*

stentiae animi, suarumque affectionum; intellectui vero et rationi relinquat cognoscendas naturas cuiusque rei, nec non similitudines, et dissimilitudines quae inter res vigent.

Oppon. 2.º Conscientia testatur amentibus et somniantibus, se videre, audire, gustare et manibus tractare multa quae haud existunt. Ergo conscientia quandoque fallitur.

Resp. Dist. ant. Conscientia testatur amentibus et somniantibus aliquam affectionem quae non est in anima, *Neg.* Aliquam perceptionem cui non respondet obiectum reale extra animam, *Conc.* et *Neg. cons.*

Explic. Cum proprium conscientiae sit referre internas animi affectiones et modificationes, in ipsis amentibus et somniantibus eius testimonium verax est, si quando credunt videre quae non vident, cum illa affectio in ipsis revera sit, licet non producatur a sensibili praesente, sed ab obiecto absente et per phantasiam apprehenso. Deceptio autem oritur ex eo quod amentes et somniantes in eo statu versantur in quo distinguere nesciunt inter operationem sensus et phantasiam, quod ad conscientiam nullo pacto pertinet. Ceterum cum nos non disputemus de amentibus neque de somniantibus, sed de hominibus pollentibus debita dispositione suarum facultatum, difficultas quae ab amentibus et somniantibus petitur extra quaestionem vagatur et plane evanescit. Uti enim scite aiebat Tullius contra veteres Scepticos: « Quaeiramus gravitatis, constantiae, firmitatis iudicium, utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriosorum » (1).

Oppon. 3.º Si anima per conscientiam cognosceret immediate seipsam, cognitio quam habet de seipsa esset certissima et semper vera. Atqui hoc est falsum, cum plures philosophi putaverint eam esse ignem vel aerem vel compositam ex corporibus elementaribus. Ergo.

Resp. Dist. mai. Cognitio esset certissima et sine errore de eo quod immediate cognoscitur, videlicet de eius existentia, *Conc.* De eius quidditate, *Neg. Contradist. min.* et *Neg. cons.*

Explic. Anima dupliciter, ut recte evolvit Angelicus, potest seipsam cognoscere, nimirum vel secundum id quod est ei proprium, et tunc seipsam cognoscit secundum quod habet esse in tali individuo, et secundum hanc cognitionem cognoscitur an anima est; vel secundum id quod est omnibus animabus commune, et tunc cognoscitur natura animae, nempe quid est anima et quae sunt per se accidentia eius. In primo sensu anima cognoscit seipsam per essentialiam, et haec cognitio est certissima, cum nemo dubitaverit umquam se vivere et animam habere: in secundo sensu anima cognoscit seipsam, sicut et ceteras res, nempe per species abstractas a phantasmatibus (2).

(1) *Lucil. seu Acad. lib. II, cap. XVII.*

(2) *QQ. DD. De ver. q. 10, a. 8.*

Oppon. 4.º Contra veracitatem sensuum. Nos per sensus attingimus sensiles qualitates, nimirum colorem, sorem, odorem, etc. quas Cartesiani vocant proprietates secundarias corporum. Atqui quiddam sentitur, in sensibus sit oportet, cum sensatio in sentiente perficiatur. Ergo sensus nihil cognoscere possunt de rebus externis.

Resp. Dist. mai. Attingimus sensiles qualitates, idest species sensitivas a rebus in sensibus productas, *Neg.* Idest reales qualitates quae in sensibus generaverunt species intentionales quae ipsas repraesentant et sensum ad cognitionem determinant, *Conc. Dist. min.* Quidquid sentitur, in sentiente est per speciem, qua sensus sentit, *Conc.* Per seipsum ut id quod sentitur, *Neg.* et *Neg. cons.*

Explico. Cavillatio haec quae tantopere commovit novatae philosophiae adstipulatores, eosque in diversas et admodum oppositas distraxit sententias, exorta est ex prava perversaque doctrina quam de natura cognitionis generavit, et in particulari de natura cognitionis sensitivae tradiderunt aristotelicae philosophiae osores contemptoresque. Contra rationem et sensum communem hominum tuiti sunt nostras facultates apprehensivas non cognoscere, nisi proprios actus, modificationes, et affectiones, et consequenter cum sensus apprehendit colorem, necesse est ut color non sit nisi propria affectio seu modus essendi principii cognoscentis. Sic negaverunt reales qualitates corporum eorumque mutationes tum accidentales, tum vel maxime substantiales, et omnia revocarunt ad materiam et motum localem. Si enim in corporibus non est nisi materia et motus, inferebant colorem, sorem, odorem non esse nisi diversas formas seu modos quibus sensus vesit quodammodo motus in se receptos. Quocirca ex praedictis quibus ab infantia imbuti sumus procedit iuxta hos philosophos, quod iudicemus qualitates esse in corporibus, nempe colorem, sorem aliasque, cum non sint nisi in anima, idest sint animae sensationes. Haec doctrina quae et corporum naturam, et naturam cognitionis iuxta subvertit, plene refutabitur in cosmologia et in psychologia. Nunc satis sit adnotare sensationem perfici in sensu secundum quod obiectum est in cognoscente non per seipsum, sed per speciem seu similitudinem ab ipso genitam et ipsum repraesentantem, quae similitudo cum sit forma actuans sensum, non est id quod sensus apprehendit, sed id quo sensus percipit suum obiectum, quod est res quaedam extra existens. Sic licet sensatio perficiatur in sentiente, reales qualitates corporum quae cognoscuntur, sunt in corporibus, et in sensu non est nisi similitudo seu species ipsarum.

Quando itaque Cartesiani affirmat in *sexta meditatione* nos induci ad credendum esse in obiectis ipsas sensationes, et deinde serio conatur ostendere ignem non frui sensatione caloris, licet in nobis colorem producat; et cum in responsionibus ad sextas obiectiones decernat colores, odores, sapes non esse nisi sensationes, quae extra

cogitationem nihil sunt, falsus est et omnia perperam admodum confundit. Siquidem cum nomine sensationis designari solet non obiectum quod percipitur, quodque dicitur sensibile vel sensatum, sed actus sentiendi seu percipiendi obiectum; nemo sanus vel suspicatus est in rebus sensu carentibus esse ipsum actum sensationis quando a nobis sentiuntur; sed omnes intelligunt et recte affirmant in rebus esse obiectum sensationis, nempe id quod sentitur et cognoscitur, quia impossibilis est sensatio, quin aliquid sentiatur. Et cum calor, color, sapor non sentiant sed sentiantur, dicere has qualitates esse sensationes, nempe actus sentiendi, hoc est verba perperam abuti, et omnem philosophiam corrumpere confundendo res cum perceptionibus rerum, quae confusio perniciosissimis erroribus aditum praebet, ut cuilibet consideranti perspicuum est.

Oppon. 5.º Si sensus sentiendo apprehenderet rem extra positam et a seipso distinctam, facultas sentiendi immutaretur et formaretur a qualitate aliqua sensibili. Atqui subiectum actuatum aliqua qualitate penes se habet illam qualitatem. Ergo qualitates sensiles sunt in sensu.

Resp. Dist. mai. Actuaretur et formaretur physice et materialiter, *Neg.* Intentionaliter, nempe per speciem et similitudinem qualitatis, *Conc. Contradist. min.* Haberet apud se illam qualitatem intentionaliter seu per cognitionem, *Conc.* Physice et materialiter, *Neg.* et *Neg. Cons.*

Explico. Cum sensus quandoque sit in potentia, quandoque sit in actu relate ad suam operationem, quae est perceptio sensitiva, necesse est ut immutetur et determinetur ab alio, idest ab obiecto. Porro haec immutatio non fit ab obiecto agente in sensum per hoc quod obiectum producat in potentia seu in subiecto aliquam formam seu qualitatem, quae habeat eundem modum essendi in agente et in *passo*; sed quatenus sensibile generet in sensu similitudinem quamdam suae formae intentionalem seu pertinentem ad ordinem cognitionis, quaeque dicitur species sensibilis, idest species seu similitudo coloris, odoris, caloris, et non color, odor, calor. Si enim ad hoc ut aliqua facultas sentiret actu, in ea ponenda esset forma seu qualitas sensibilis secundum eundem modum essendi ac est in obiecto, nihil impediret, quominus omnia corpora sentirent, et lapis esset albus et simul perciperet albedinem. Itaque cum dicitur ad cognitionem requiri ut res sit in cognoscente, non est intelligendum rem debere esse per seipsam in cognoscente seu per suam formam physicam, sed per speciem et similitudinem seu per formam intentionalem.

Haec doctrina quae ab Aristotele ducta etiam atque etiam a S. Thoma repetitur et explicatur, accommodata potissimum est ad refellendos multiplices oppositosque errores tum Materialistarum tum Idealistarum, qui ex uno eodemque fonte promanant; nempe quod modus cognoscendi rem et modus essendi rei cognitae debeat esse par

ac similis, cum ut plurimum debeat esse plane diversus et dispar (1). Hinc intelligitur, quod dictu incredibile est, cur Cartesius serio conatus fuerit demonstrare ignem non habere perceptionem caloris, neque pomum gustare sapes. Licet hoc ultro illi demus et sine eius demonstratione, cum concedere in contrariam sententiam vix aut ne vix quidem ab insania distret; tamen si vera essent cartesiana principia, fatendum foret lapidem videre colorem, et pomum gustare saporem, quin quidquam proficerent conatus Cartesii admittentis principia, et detrectantis errores qui ex illis principiis necessario oriuntur.

Oppon. 6.º In cognitione sensibilis communis si duo sensus contraria referant, intellectus debet iudicium ferre inter sensum errantem et sensum veracem per cognitionem habitam ab ipso sensu. Atqui iudicium hoc nullum est. Ergo nequit haberi certitudo de sensibili communi et de sensibili per accidens.

Resp. Dist. mai. Intellectus iudicat de sensibili communi per cognitionem habitam a sensu percipiente ipsum sensibile commune, **Neg.** Per propositionem habentem esse ratum in intellectu et acceptam a sensibus proprium sensibile attingentibus, **Conc.** *Contradist. min.* et *Neg. conc.*

Explico. Cum intellectus iudicat inter duos sensus habentes diversum iudicium de sensibili aliquo communi, puta inter visum iudicantem remum immersum in aqua esse fractum seu inflexum, et inter tactum iudicantem remum esse integrum et rectum, si sententia intellectus inniteretur relationi tactus, iudicium eius solido careret fundamento, quia praesupponeret tactilem potentiam esse veracem. Verum non ita est, nam intellectus approbat iudicium tactus contra visum aliqua propositione fretus, quae est ei notissima, nempe quod nullum corpus durum vel frangitur, vel inflectitur per contactum et resistentiam corporis molliis et liquidi; quae propositio accepta fuit a sensibus iudicantibus de proprio sensibili, qui non errant, uti vidimus (2).

ARTICULUS VI.

DE CRITERIO VERITATIS SEU DE CAUSA CERTITUDINIS.

RATIO TRACTATIONIS. Quandoquidem in superioribus articulis certam ratamque veritatem nostrarum cognitionum contra inanes Scepticorum conatus vindicavimus, operae pretium erit ad rei de qua agimus complementum pauca primoribus, ut aiunt, labris delibare de alia quaestione quam cartesiana philosophiae adstipulatores longe

(1) *Metaph.* lib. I, lect. 10, et *De Anima*, lib. II, lect. 12.

(2) *Cf. Scorum*, 1 *Sent. Dist.* 3, q. 4, n. 12.

lateque persequi et explicare solent, ut intellectum humanum sanare possint a morbo illo dubitationis quem philosophica recentium placita in ipso ingenerarunt. Huiusmodi quaestio inscribitur *de criterio veritatis*, et eo spectat ut assignetur regula quaedam seu norma discernendi verum a falso et determinandi causam ob quam intellectus certo et indubitanter assentiat veritati. Sed antequam de re proposita iudicium feramus, non erit inopportunitate cursim in mentem revocare principia philosophandi tum veterum tum recentiorum, ex quibus sponte sua, et tamquam ex nativo fonte exortus est scepticismus, et ea inter se conferre. Sic melius evidentiusque apparebit novatam a Cartesio philosophiam in subvertenda veritate mirum quantum valuisse, in sanandis vero vulneribus rationi humanae inflictis impotem ineptamque se ostendisse.

Vetus et recens philosophia confertur. Veteres philosophi, quos Aristoteles invicte refutavit, decernentes intellectum nostrum cognoscere quod in seipso est, ipsumque esse causam et mensuram veritatis, in eam concessere sententiam, quod reponeret veritatem in existimatione nostri intellectus, et consequenter huic placito affirmarent duo contradictoria posse simul esse vera. Constituto hoc falso et lubrico dogmate, quod decernit verum esse id quod apparet, facilis et spatiosa parata fuit via Pyrrhoniis, qui edixerunt ab omnibus retinendum esse assensum, cum intellectus minime contineatur res prout sunt in seipsis, sed quemadmodum referuntur ad ipsum. Recentes philosophi, praesertim quos cartesiana labes invasit, renovantes veterum errorem, nec detrectantes Pyrrhonorum dogma assentium intellectum cognoscere res prout ad ipsum referuntur, et consequenter negantium absolutam veritatem, diserte et conceptis verbis professi sunt ideam seu perceptiones esse obiectum intellectus, qui immediate percipere nequit nisi proprias affectiones modificationesque. Doctrina haec, quae foecunda universalis dubitationis semina et causas in se complectebatur, magnam sectatorum turbam naeta est, longeque propagines distendit inter philosophiae cartesiana cultores, qui ex hoc dogmate diversimode philosophantes in diversos oppositosque errores progressi sunt, parum dissimiles ab erratis Ethnicorum philosophorum. Si enim obiectum intellectus est idea et affectio cognoscentis, cum mens non cognoscat nisi obiectum suum, et de eo certitudinem habeat, consequitur plane intellectum non cognoscere res a suis actibus distinctas, neque quidquam certo decernere sint necne an non sint extra cognitionem in ordine reali. Quod ne transversum quidem digitum discedit a decretis Pyrrhonorum.

Quam ad rem cum recentes philosophi ex una parte cernerent se ceterosque homines certo et immobiliter cognoscere quamplurimas veritates sive immediate sive mediate evidentes; et ex adverso vident intellectum non posse certo assentiri nisi suo obiecto, quod ab